

Юлина Юриева / Yulina Yurieva

**ЗА РОЛЯТА НА ДОКУМЕНТИТЕ
В ОБУЧЕНИЕТО ПО ИСТОРИЯ –
МЕТОДИЧЕСКИТЕ ВЪЗГЛЕДИ
НА НЕВЕНА ПОПОВА**

**About the Role of Documents in Teaching History –
Methodological Views of Nevena Popova**

Abstract: Nevena Popova is one of the scholars who have made a significant contribution to the development of methodological ideas for history teaching, which became established in the 1960s. As a professional methodologist who introduced the theory and methods of historical knowledge as early as the late 1940s, she bequeathed her rich collection of noteworthy materials to the St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Bulgaria. Based on the review of part of this heritage in the summer of 2019, this text discusses Nevena Popova's methodological views on the role of historical sources in teaching history.

Keywords: archive, historical sources, socialist education, history training, teaching methodology, historical knowledge.

Утвърждаването на историята като наука е пряко свързано с развитието на възгледите за събиране, обработване и използване на разнообразните източници на информация. Като основен елемент на историческото познание работата с историческите извори рефлектира функционирането на историческите знания в обществото, включително и преподаването на училищна история. През призмата на въпроса за ролята на историческите източници в обучението по история могат по-добре да се осмислят целите на обществената заявка към образованието и проектираните качества на бъдещите граждани. Тематизирането на методическите възгледи на Невена Попова за ролята на историческите документи в контекста на ретроспективния поглед към обучението по история позволява да бъде допълнена общата картина на развитието на училищното историческо образование през 50-те и 60-те години на ХХ век.

Проблемът за ролята на историческите документи в преподаването на училищна история навлиза в българската методическа теория и педагогическа практика, макар и твърде фрагментарно, още в първите десетилетия след Освобождението. Свидетелство за използване на писмени източници в обучението по история е отбелязването сред методите на преподаване и на т.нар.

„христоматиен“ или реален метод. Редица изследователи като Никола Станев, Братован Илиев, Никола Самодумов по един или друг повод засягат въпроса за историческите извори в обучението по история. За съжаление, въпреки познаването на международния опит в тази посока¹, в своите трудове те разглеждат документите само като средство за онагледяване на изучавания материал². Според оценката на Р. Кушева зададената посока на четенето в клас на писмени паметници, на откъси „най-вече от Библията, Херодот или „Илиада“, с основание не предизвиква никакъв методически „възторг“ в това направление“³. Още повече, че в периода до войните за национално обединение през 1912–1913 г. не липсват и определени отрицателни позиции. Такъв пример дава Петър Ценов. В издадените през 1912 г. „Методически упътвания“ той категорично заявява: „Аз не споделям мнението на някои педагози, които гледат своя курс върху изучаването на първоизточниците, летописите, грамотите и пр...., това е работа на университета“⁴. Изразеното от автора мнение, че целта на използването на документите следва да се ограничи само до „илюстрация на епохата“ е показателно за рамките на научните търсения на българските методисти от довоенния период.

Въпреки че през 20–30-те години на ХХ век в педагогическата теория проникват реформаторски идеи, като теорията за свободното възпитание, лабораторния метод, Далтон-план и др., те не успяват да доведат до качествени промени в училищната практика. Нещо повече, политическите промени в страната след Втората световна война слагат преграда пред т.нар. „западно влияние“ и обвързват за дълъг период от време науката и образованието със съветския културен модел. Новото поколение учени, които оформят облика на методологията на историческата наука, респективно на методиката на преподаване на училищна история, попада под силното влияние на съветския опит, който се прилага почти буквално. Едва в края на 50-те и началото на 60-те години, когато се допуска „критика“ към сталинския модел, се правят плахи опити за „разчупване“ на канона в преподаването на историческите знания. Сред това поколение учение е и Невена Попова, която става титуляр на дисциплината „Методика на обучението по история“ в Софийския университет.

Жизненият път на Невена Попова оказва определено влияние върху оформянето на професионалните ѝ качества. Тя е родена през 1908 г. Прекарва първите си години в гр. Русе. След Първата световна война семейството ѝ бива принудено да се пресели в гр. Велико Търново, родния край на нейната майка, където Невена посещава начално училище. Към 1920 г. семейството трайно се установява в София⁵. Там Невена завършва средно образование в III Софийска девическа гимназия. Избира специалността „История“ в Софийския държавен университет. След дипломирането си през 1933 г.⁶ в продължение на петнадесет години тя учителства в различни села и градове. Професията я води за кратко и в Търновския край. Работата като учител обогатява нейния опит, дава ѝ хоризонти за творчество в пряката преподавателска работа.

Промените след 9 септември 1944 г. бележат ново начало в професионалния път на Невена Попова. По това време тя учителства в София. Необходи-

димостта от нови кадри с педагогически опит и споделянето на леви политически идеи е основание тя да бъде назначена за ръководител на стажантската практика на кандидат-учителите по история⁷. През 1949 г. заема поста на главен инспектор по история към Министерство на народната просвета, а от есента на същата година съвместява работата си с преподавател по методика на обучението по история в СУ „Климент Охридски“⁸. През 1963 г. Невена Попова подготвя хабилитационен труд на тема „Повишаване ефективността на обучението по история“ и е избрана за доцент във Философско-историческия факултет⁹.

Научната продукция на Невена Попова е критерий за оценката на дългогодишния ѝ професионален път. Тя е автор на 36 методически труда и статии, 25 исторически очерка и статии за патриотично възпитание, 13 учебника и учебни помагала по история. Нейната активна обществена дейност и изследователска практика я утвърждават като безспорен авторитет в областта на теорията и методиката на историята през 50-те и 60-те години на XX век¹⁰.

Наред със своята преподавателска и научна работа Невена Попова участва в различни форуми, симпозиуми и съвещания, посветени на проблемите на историческото образование у нас и тогавашните социалистически страни. Тя дейно се включва и в симпозиумите по историческо образование, провеждани по време на конгресите на Българското историческо дружество¹¹. По нейна инициатива и с активното ѝ съдействие започва да излиза списание „История и география“. В продължение на 13 години Невена Попова е негов редактор, а по-късно става част от редакторския колектив на списание „История и обществознание“, издавано от Министерство на народната просвета и Съюз на българските учители¹².

Още в младежките си години Невена Попова се изявява като обществено ангажирана личност. Тя последователно членува в Българския комунистически младежки съюз, Работническия младежки съюз и Българския общ народен студентски съюз. След 9 септември 1944 г. работи като партиен секретар, профсъюзен председател и сътрудник на партийните райони на ЦК на БКП, на Съюза на българските учители и на Министерство на народната просвета¹³.

Като обществено значимо следва да разглеждаме и нейното решение да дари цялото си движимо и недвижимо имущество на Великотърновския университет. Във все още необработения ѝ личен архив се намират ценни чернови на учебници, учебни програми и статии, като „Методи на обучението и преподаването на история“¹⁴, „Към актуалните проблеми за усъвършенстване на обучението по история“¹⁵, „Повишаване на ефективността на обучението по история“¹⁶. Работата с тези източници позволява да открием като обект на научните ѝ интереси темата за ролята на историческия документ в обучението по история.

Невена Попова разглежда изворите като основен източник на исторически знания, които допълват и разширяват учебното съдържание. Подобно разбиране отбелязва крачка напред в сравнение с методическите възгледи до

средата на XX век. Изследователката е убедена, че историческите документи откриват пред учениците големи възможности, защото позволяват да се осмисли основата, на която се развиват историческите събития. В своите методически разработки Попова аргументира значението на историческия извор, обръща внимание на емоционалното въздействие, което той оказва върху обучаемите и посочва, че „чрез дoсега до този тип сведение се повишава познавателният интерес на учениците“¹⁷.

Особено ценни идеи съдържа непубликуваният лекционния курс „Методика на обучението по история“. На първо място следва да посочим, че в него Невена Попова прави класификация на историческите извори. Както самата тя посочва, те условно могат да бъдат обособени в три групи:

1. Произведения на класиците на марксизма-ленинизма, партийни и правителствени документи, обръщения, позиви;
2. Исторически извори с документален и юридически характер;
3. Документи с литературно-повествователен характер.¹⁸

Въпреки че използваният подход е силно повлиян от официалната партийна идеология, типологизирането на източниците открива възможност за разширяване на техния обхват и осмисляне на съдържателните им характеристики. Класовият подход, който безспорно личи в препоръките за критичното отношение, което учителите трябва да проявяват при подбора на исторически извори, се съчетава с актуалното и днес психолого-педагогическо разбиране, че използваните източници следва да бъдат съобразени с възрастовата група на учениците¹⁹. Актуално звучи и препоръката на Невена Попова в уроците да се включват материали от периодичния печат, от научни трудове, „статистически данни от стачна борба, политически борби“²⁰. Според нея тези ресурси пробуждат интереса на учещите, изграждат навици да се следи периодичният печат и способстват за ориентацията на младите хора в проблемите на съвременното.

Друга отправна идея в курса лекции на Невена Попова засяга конкретните изисквания, съобразно с които следва да се организира работата с историческите извори. Според авторката документът се включва в изложението на урока и се използва за по-конкретно и обстойно представяне на историческата обстановка. Той трябва да бъде логически свързан с преподавания учебен материал.

Освен това Невена Попова смята, че работата с документи следва да бъде съпътствана с предварителна подготовка както на учениците, така и от страна на учителя. По този начин се дава възможност за активно участие на учениците в анализа на историческия извор²¹. За целта Невена Попова предлага да се следва стриктен алгоритъм за анализ на документа и конкретизира неговите основни стъпки. Те включват общо представяне на документа: вид, датировка, автор, източник, от който е изваден цитатът, място на неговото съхранение. Въз основа на последващ задълбочен анализ на текста на практика се разкрива същността на документа, което позволява на учениците да оценят неговата

стойност и историческо значение. Предложената от Невена Попова концепция съдържа принципно нов момент в методическата теория и свидетелства, че в нея си пробиват път актуалните в днешно време технологични знания, свързани с овладяване на специфични исторически умения.

В своята статия „Текстови методи в работата по история“²² Попова посочва конкретни примери за използването на писмени документи в часа по история. Единият е свързан с хода на изложението в урока „Септемврийско антифашистко въстание“, където на учениците е поставена задача да направят характеристика на Петко Енев²³ въз основа на откъси от защитната му реч пред съда²⁴. В статията е предложен още един вариант за работа с исторически документ. При него в хода на изложението на урока учителят подкрепя думите си с цитати от документи, като по този начин цели да засили въздействието им върху учениците. Като обръща внимание на различните похвати за работа с исторически текстове, Невена Попова се стреми да аргументира ролята на документите за развиване интереса на учениците към документалната историческа литература, от една страна, както и за формирането у тях на умения и навици за самостоятелна работа с документален материал.

Направеният преглед на методическите възгледи на Невена Попова ни дава основание да обобщим, че в периода от края на 50-те и началото на 60-те години на ХХ век работата с исторически документи все още се ограничава предимно до писмените текстове. В повечето случаи използването им в хода на урока по история е насочено към илюстрация на представените от учителя факти и събития. Прилаганите похвати за преразказване на документа или за включването му в разказа на учителя на практика намаляват ефекта от самостоятелната работа на учениците²⁵. Въпреки че Невена Попова е методист, който следва официално зададената рамка по отношение на целите и задачите на обучението по история, тя успява да осъзнае значението за учениците от придобиването на умения и навици за самостоятелна работа с историческите документи, за анализ на тяхното съдържание и правене на изводи²⁶. Според нас именно въз основа на подобно разбиране Попова прави преоценка на функцията, стойността и значението на историческия извор в обучението по история.

През изминалия ХХ век историческият извор е ресурс, свидетелство на миналото, който привлича вниманието на историци, учители и ученици. Като носител на историческа информация той бива включван като ресурс в учебниците и сред методите на преподаване на училищна история. Макар и твърде бавно, неговите функции и значение в хода на урока постепенно се променят. От средство за онагледяване на епохата, за илюстриране на историческите факти и за подкрепа на изложението на учителя, методиката на историята постепенно го обвързва със самостоятелната работа на учениците. Определен принос в развитието на този процес има и Невена Попова. В нейния богат личен архив със сигурност могат да бъдат открити и други идеи, останали извън полезрението на теорията и методиката на историята.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ **Кушева, Р.** Методика на обучението по история. София, 2007, с. 140.

² **Герасков, М.** Методика на първоначалното и прогимназиално образование. I издание. Враца, 1922, с. 76.

Николов, Хр. Методи и принципи на обучението. София, 1936, с. 102; **Костов, Б.** Методика на историята. София, 1929, с. 109.

³ **Кушева, Р.** Методика на обучението по..., с. 139.

⁴ **Ценов, П.** Методически упътвания. София, 1912, с. 81.

⁵ **Игнатова, А.** Доц. Невена Попова – дарителката на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. – Епохи, 27/2, (2019), с. 156.

⁶ Пак там.

⁷ Пак там.

⁸ Пак там.

⁹ Пак там.

¹⁰ Списък с публикуваните научни и научнопопулярни трудове, статии и учебници на доц. Невена Попова (непубликуван). – Необработен архив на Невена Попова в Университетска библиотека на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“.

¹¹ Необработен архив на Невена Попова в Университетска библиотека на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“.

¹² **Игнатова, А.** Цит. съч., с. 157.

¹³ Пак там.

¹⁴ Списък с публикуваните научни и научнопопулярни трудове, статии...

¹⁵ **Попова, Н.** Методи на обучението и преподаване на история. – Народна просвета, 7/8, (1948).

¹⁶ **Попова, Н.** Към актуалните проблеми за усъвършенстване на обучението по история. – История и география, 1, (1966).

¹⁷ **Попова, Н.** Повишаване ефективността на обучението по история. Народна просвета, София, 1963.

¹⁸ **Попова, Н.** Курс лекции по методика на обучението по история (непубликуван). – Необработен архив на Невена Попова в Университетска библиотека на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“.

¹⁹ Пак там, с. 82.

²⁰ Пак там, с. 83.

²¹ Пак там.

²² Пак там, 81–84.

²³ **Попова, Н.** Текстови методи в работата по история (непубликуван). – Необработен архив на Невена Попова в Университетска библиотека на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 25.

²⁴ Петко Енев е участник в Септемврийското въстание от 1923 г. Заловен и изпратен на съд в Нова Загора, получава право на защитна реч. Присъдата му е произнесена на 15.12.1924 г.

²⁵ **Попова, Н.** Текстови методи в работата по..., с. 25.

²⁶ Пак там.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Георгиев, К. Историята и нейните извори. Електронна библиотека по архивистика и документалистика. София, 2011 [Georgiev, K. Istoriata i neynite izvori. Elektronna biblioteka po arhivistika i dokumentalistika. Sofia, 2011].

Игнатова, А. Доц. Невена Попова – дарителката на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. – Епохи, 27/ 2, (2019), 155–163 [Ignatova, Anka. Dots. Nevena Popova – daritelkata na VTU “Sv. sv. Kiril i Metodiy” – Eпоhi, 27/2 (2019), 155–163].

Кушева, Р. Методика на обучението по история. София: Парадигма, 2008 [Kusheva, R. Metodika na obuchenieto po istoria. Sofia: Paradigma, 2008].

Петров, Н., С. Караиванова, М. Велкова. Методика на обучението по история. София, 1953 [Petrov, N., S. Karaivanova, M. Velkova. Metodika na obuchenieto po istoria. Sofia, 1953].

Попова, Н. Към актуалните проблеми за усъвършенстване на обучението по история. – История и география, 1, (1966) [Popova, N. Kam aktualnite problemi za usavarshenstvane na obuchenieto po istoria – Istoria i geografia, 1, (1966)].

Попова, Н. Курс лекции по методика на обучението по история (непубликуван). – Необработен архив на Невена Попова в Университетска библиотека на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ [Popova, N. Kurs leksii po metodika na obuchenieto po istoria (nepublikuvan). – Neobraboten arhiv na Nevena Popova v Universitetska biblioteka na VTU “Sv. sv. Kiril i Metodiy”].

Попова, Н. Методи на обучението и преподаване на история. – Народна просвета, 7/8, (1948) [Popova, N. Metodi na obuchenieto i prepodavane na istoria – Narodna prosveta, 7/8, (1948)].

Попова, Н. Повишаване ефективността на обучението по история. София: Народна просвета, 1963 [Popova, N. Povishavane efektivnostta na obuchenieto po istoria. Sofia: Narodna prosveta, 1963].

Попова, Н. Текстови методи в работата по история. – Необработен архив на Невена Попова в Университетска библиотека на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ [Popova, N. Tekstovi metodi v rabotata po istoria. – Neobraboten arhiv na Nevena Popova v Universitetska biblioteka na VTU “Sv. sv. Kiril i Metodiy”].

Радева, М. Проблемът за методите на обучението по история и повишаване на ефективността на учителския труд. – Проблеми на обучението по история, кн. 6, (1975), 203–255 [Radeva, M. Problemat za metodite na obuchenieto po istoria i povishavane na efektivnostta na uchitelskia trud – Problemi na obuchenieto po istoria, kn. 6, (1975), 203–255].

Радева, М. Методическо наследство в обучението по история. – История, №1, (1922), 21–24 [Radeva, M. Metodicheskо nasledstvo v obuchenieto po istoria – Istoria, №1, (1922), 21–24].

Ценов, П. Методически упътвания. София, 1912 [Tsenov, P. Metodicheski upatvania. Sofia, 1912].

Шопов, Й., Георгиев, Г. Методика на обучението по история. София, 1978 [Shopov, Y., Georgiev, G. Metodika na obuchenieto po istoria. Sofia, 1978].

Шопов, Й., Радева, М. и колектив. Проблеми на обучението по история в училище. София, 1993 [Shopov, Y., Radeva, M. i kolektiv. Problemi na obuchenieto po istoria v uchilishte. Sofia, 1993].